

Verder kijken dan blonde paardenstaartjes

De noodzaak van het includeren van etnische diversiteit in seksonderzoek (reactie op Krebbekx, Spronk & M'charek)

Marianne Cense

Inleiding

De relatie tussen etnische diversiteit en onderzoek naar seksuele gezondheid is beladen. In onderzoek naar seksuele gezondheid gaat het om het seksueel gedrag en de beleving van individuen. Dit individuele gedrag en deze individuele beleving van seksualiteit kan echter niet los gezien worden van bredere maatschappelijke discussies over integratie van minderheden en sociale processen van in- en uitsluiting van sociale groepen in Nederland. In het huidige politieke klimaat wordt de islam door veel (rechtse en populistische, maar ook impliciet door andere) politici gepresenteerd als onverenigbaar met de waarden van de Nederlandse christelijke, seculiere maatschappij (Buitelaar 2010). Het politieke discours zet het verlichte Westen tegenover de 'achtergebleven' opvattingen van de Ander. Tegenwoordig gaat het vooral over moslims (en over religie), hiervoor waren het migranten in brede zin (en ging het over onverenigbare culturen). Seksualiteit vormt binnen dit discours een cruciaal strijdtoneel. Acceptatie van homoseksualiteit, gendergelijkheid en seksuele vrijheid/openheid worden geclaimd als verworvenheden van het Westen, die beschermd moeten worden tegen bedreiging van buitenaf. De minderheden die onder vuur liggen reageren door een sterke groepsidentiteit te vormen, waarin hun anders-zijn juist een bron van trots wordt. Dit publieke debat beïnvloedt de identiteiten en relaties van individuen. Een sterkere groepsidentiteit vraagt loyaliteit van groepsleden, waardoor het lastiger wordt voor individuen om meerdere identiteiten te combineren (Ganzevoort et al. 2011). In deze sociale context benaderen wij als onderzoekers mensen om meer te weten te komen over hun seksuele gedrag, beleving en ontwikkeling. Onontkoombaar spelen de loyaliteit en de culturele verbondenheid bij ieder individu een rol in de positie die hij of zij inneemt in dit debat en de daaruit volgende overtuigingen en keuzes die hij of zij maakt. Het expliciet includeren van diversiteit is in mijn ogen dan ook noodzakelijk om recht te doen aan de verschillende posities en opvattingen. Daarnaast levert het inzicht op in de wijze waarop mensen hun sociale identiteiten en loyaliteiten combineren en welke conflicten dat oplevert (Cense 2012).

De praktijken van seksonderzoek

Onderzoek vormt of bevestigt bestaande beelden over sociale categorieën en is daarmee performatief. Dit geeft onderzoekers, over welk thema dan ook, een

grote verantwoordelijkheid. Als dit thema in de haard ligt van het maatschappelijk debat geldt dit des te sterker. Alle reden dus om kritisch te onderzoeken hoe het concept etniciteit in onderzoek naar seksuele gezondheid gebruikt wordt en welke rol seksonderzoek speelt bij de beeldvorming over etnische groepen, zoals Krebbekx, Spronk en M'charek doen in hun artikel 'Categorieën als verschilmakers'. De auteurs beoordelen veertien studies die voor 2011 gedaan zijn op vier praktijken: (1) het samenstellen van een etnisch diverse steekproef, (2) het vaststellen van etniciteit, (3) het vergelijken van etnische groepen en het voorspellen van gedrag en (4) het doen van aanbevelingen.

Etnisch diverse onderzoeksgroep

Over het samenstellen van een etnisch diverse steekproef stellen Krebbekx, Spronk en M'charek dat de indeling op etniciteit de etnische verschillen benadrukt en overeenkomsten minder zichtbaar maakt en daarmee een voedingsbodem vormt voor categorisch denken over migranten (Ghorashi 2013). Dat is een reëel gevaar, absoluut. Echter het alternatief, niet streven naar een etnisch diverse steekproef, geeft ook problemen. In epidemiologische studies is het streven naar een goede afspiegeling van de bevolking de drijfveer, om de geldigheid van de uitkomsten voor de brede bevolking te doen gelden. Epidemiologische studies waarin etnische diversiteit niet expliciet als streven meegenomen is, hebben doorgaans een vrij witte steekproef (omdat deze respondenten vaker in panels meedoen en voor veel bureaus eenvoudiger te werven zijn), wat de representativiteit onderuithaalt. Maar ook in kwalitatief onderzoek is het een valkuil om zonder criteria aan de slag te gaan met werving. Ik neem als voorbeeld *Niet zomaar seks*, ons eigen kwalitatief onderzoek op basis van interviews met jongeren (2010). We zijn gestart met een open oproep aan jongeren om mee te doen, via allerlei kanalen, online via jongerencommunities en zenders als FunX en offline via hogeschoolen en mbo's. De aanmeldingen die we kregen, waren zonder uitzondering van hoogopgeleide, veelal witte meisjes (de blonde paardenstaartjes uit de titel). Als we geen reden hadden gezien om energie te steken in de diversiteit van de onderzoeksgroep hadden we dus geen jongens gesproken en ook geen meisjes die laagopgeleid of niet wit waren. Was dat relevant voor de bevindingen? Ja. Want we zouden het beeld hebben gekregen dat jongeren hun seksuele ervaringen en verlangens plaatsen in een discours van individuele seksuele rechten. Autonomie en zelfbeschikking staan voorop en de meeste jongeren vinden het volkomen legitiem om seks te hebben wanneer je er zin in hebt en de ander ook, als je maar veilig vrijt. Maar daarmee zouden we belangrijke informatie missen. Want niet elke jongere in Nederland herkent zich hierin. Door een autochtoon (hoogopgeleid, vrouwelijk) plaatje als enige werkelijkheid te presenteren, ontkennen we dat er andere ervaringen en ideeën bestaan, die net zo legitiem zijn. Door niet bewust diversiteit te includeren, sluiten we mensen en de betekenis die zij aan seksualiteit geven buiten. Voor *Niet zomaar seks* was het resultaat geweest dat we niet gevonden zouden hebben dat er ook jongeren zijn die betekenis geven aan seksuele ervaringen vanuit een heel ander discours. Bijvoorbeeld vanuit een discours waarin loyaliteit aan de familie belangrijk is en medebepalend is voor de keuzes die je maakt in je seksuele ontwikkeling of een discours waarbij seks behoort tot

het domein van het volwassen leven, waar je als jongere nog niets te zoeken hebt omdat je de verantwoordelijkheid die erbij hoort wellicht niet aankunt. Inzichten die geleid hebben tot een veel meer gelaagde preventiestrategie, voor de seksuele weerbaarheidscampagne *Maak Seks Lekker Duidelijk* (Cense et al. 2012).

Vaststellen van etniciteit

Bij de kritiek die de auteurs hebben op de veertien onderzoeken in het vaststellen van etniciteit stellen ze dat vaak wordt uitgegaan van de herkomst en het geboorteland van de persoon en diens ouders, conform het CBS. Dit is inmiddels niet onomstreden, omdat deze etnische categorisering tot een onterechte etnische reflex kan leiden. Deze waardevolle discussie, aangezwengeld door het RMO-rapport (RMO 2012), dateert van de afgelopen twee jaar. Het kan onderzoekers die in 2003 onderzoek deden niet verweten worden hierin onnauwkeurig te zijn. Ook inzichten rond de rol van opleidingsniveau en sociale klasse dateren van de afgelopen jaren en kunnen eerdere onderzoeken niet aangerekend worden. Als de auteurs in hun conclusie stellen dat steeds goed gekeken moet worden welke categorieën of variabelen relevant zijn voor het begrijpen van bepaalde fenomenen, is dit dus ook juist de reden dat veel onderzoeken in de periode 2000-2011 etniciteit opnamen. Dat er nu andere inzichten gelden en een andere benadering gevraagd wordt, doet niets af aan de integriteit van de benadering van de onderzoekers toen.

Het vergelijken van etnische groepen

Krebbekx, Spronk en M'charek oordelen hard over de wijze waarop de onderzochte studies omgaan met het vergelijken van groepen. Zo stellen ze dat gegevens van sommige groepen worden genegeerd in vergelijkingen en dat 'hun seksualiteit dus als irrelevant' wordt beschouwd. Ook stellen ze dat het vermelden van de etnische achtergrond van de onderzoeksgroep bij de typologie die in *Niet zomaar seks* (Cense en Van Dijk 2010) gemaakt is, tegenstrijdig is met het doel een beeld te krijgen van jongeren in het algemeen. Echter, één van de conclusies uit deze studie is juist dat categorisering van de doelgroep jongeren naar culturele achtergronden geen optimale strategie voor preventie is, omdat etniciteit niet op directe wijze samenhangt met seksueel grensoverschrijdend gedrag (Cense 2012). De typologie van tien profielen wordt als alternatief voorgesteld om een preventiestrategie voor seksueel grensoverschrijdend gedrag vorm te geven. De auteurs geven in het artikel een tegenovergesteld beeld van dit onderzoek, door een deel van de tekst uit de context te lichten en daarmee te suggereren dat het rapport allochtone jongens als promiscue portretteert. Elders in het rapport is echter ook te lezen dat het opvallendste verschil dat naar voren komt tussen culturele groepen is dat autochtone jongeren minder rekening houden met hun reputatie. Het belang van hun goede naam en de naam van hun familie speelt minder een rol in hun seksuele gedrag (Cense en Van Dijk 2010: 113). Waarmee net zo goed gezegd kan worden dat het rapport autochtone jongeren als promiscue en al te 'gemakkelijk' neerzet.

Categorisering doet altijd tekort aan individuen. Een mens is niet in hokjes te vangen. Tegelijkertijd staan we als onderzoekers voor de uitdaging een analyse te maken die het unieke van een individu overstijgt en voor meer mensen kan gelden. Voor meer mensen, maar hoogstwaarschijnlijk niet voor allen. Waaruit dus een onderscheid volgt tussen groepen, een categorisering. Het is de taak van de onderzoekers om zorgvuldig te analyseren welke categorieën in het licht van de onderzoeksvragen relevant zijn en of er daadwerkelijk verschil gevonden wordt of niet, en vanzelfsprekend om dit helder en niet etnocentrisch of stigmatiserend te beschrijven.

Krebbekx, Spronk en M'charek geven als alternatief een eigen onderzoeksproject waarin niet *a priori* vastgestelde (probleem)categorieën van seksualiteit en etniciteit gehanteerd worden. Dat klinkt heel mooi, maar neutraal onderzoek bestaat niet. Elke onderzoeker heeft aannames aan het begin van het onderzoek en vormt zich gedurende de analyse nieuwe aannames. Deze aannames bepalen de keuze van de onderzoeksmethode en onderzoeksgroep. Ik had het elegant gevonden als de auteurs in hun artikel niet alleen onderzoek van anderen de maat namen, maar ook hun eigen onderzoek langs dezelfde meetlat hadden gelegd en hadden laten zien hoe ze met deze vier praktijken omgaan. Ik zou ervoor willen pleiten dat we als onderzoekers onze aannames transparant maken en zichtbaar maken welke gevolgen deze hebben voor de onderzoeksopzet, zodat de mythe van de objectieve wetenschap doorbroken wordt en resultaten gecontextualiseerd worden.

Culturele categorieën en identiteiten leven niet alleen in de hoofden van onderzoekers. Mensen grondvesten hun verhaal over zichzelf en hun keuzes op overtuigingen over hun cultuur. Niet op een vaststaand setje overdraagbare normen die te herleiden zijn naar het land waar de familie ooit vandaan kwam, maar wel op vorming door en verbondenheid met ouders en een sociale groep die bepaalde waarden uitdragen. In het kwalitatief onderzoek onder allochtone jongeren, dat volgde op *Seks onder je 25ste* vertelt een meisje: 'Ik weet niet anders hoe ik moet leven. Dat is gewoon iets dat ik ben, zo ben ik, ik ben geboren in die cultuur. En ik ben zo gemaakt, want zonder mijn cultuur zou ik ook niet de persoon zijn die ik nu ben' (Cense en Van Dijk 2012: 58). Het is interessant om inzicht te krijgen welke groep of identiteit voor een jongere in een bepaalde levensfase belangrijk is. Zo vertelt een jongen: 'Mijn ouders vertellen van, je moet een vrouw nemen die het nooit heeft gedaan en zo, want je gaat niet met een vrouw trouwen waar elke man aanzat. Dat wil denk ik niemand, ja, van mijn cultuur, zeg maar' (ibid.). Het gaat mij niet om het hanteren van strikte hokjes, maar om het verkennen van de relatie tussen de identiteit die iemand zich toe-eigent (op dat moment, in deze levensfase) en de seksuele keuzes die hij of zij maakt. De auteurs gaan voorbij aan het belang dat mensen zelf hechten aan hun culturele of etnische identiteit en aan de link die ze leggen tussen hun seksualiteit en hun cultuur.

Het doen van aanbevelingen

Onderzoek naar seksualiteit en seksuele gezondheid vindt plaats binnen de bestaande discoursen over seksuele gezondheid: systemen van betekenis over

seksuele gezondheid en over sociale categorieën, die bepalend zijn voor hoe maatschappelijke middelen verdeeld worden en die invloed hebben op de opvattingen en het gedrag van individuele leden van de samenleving. Het meeste onderzoek naar seksualiteit wordt geformuleerd vanuit de noodzaak om ongezondheid of ongemak te voorkomen, de zogenaamde preventieve seksuele gezondheid. Lewis (2004) onderscheidt twee hoofdstromingen: preventieve seksuele gezondheid en eudaimonische seksuele gezondheid. Preventieve seksuele gezondheid gaat over publieke gezondheid, over de preventie van seksuele dwang en negatieve gevolgen van seks, zoals ongewenste zwangerschap en soa's. Onderzoek naar eudaimonische seksuele gezondheid gaat over seksueel plezier, gekoppeld aan de bredere context van iemands leven, gegrond in moraal en principes. Seksualiteit is hierin een integraal onderdeel van het leven.

In Nederland vindt onderzoek over seksuele gezondheid doorgaans plaats binnen het preventieve discours over seksuele gezondheid, vanzelfsprekend omdat de financiering van het meeste onderzoek gekoppeld is aan (volksgezondheids)beleid. Bij preventieve seksuele gezondheid gaat het om het beïnvloeden van gedrag dat mogelijke negatieve gevolgen kan hebben. De onderzoeksvragen die gesteld worden gaan dan ook vaak over problemen, risico's en risicogroepen; welke groepen lopen risico op welke problemen, wat zijn de determinanten van problemen en welke determinanten kunnen met preventief beleid en met specifieke interventies beïnvloed worden. Legitieme vragen, omdat het gaat om de verdeling van publieke middelen en om effectiviteit van interventies. In deze onderzoeken wordt niet vooral op etniciteit gelet, zoals de auteurs suggereren, maar wordt aandacht besteed aan allerlei categorieën die mogelijk anderszins verschil maken, zoals sekse, opleidingsniveau, religie, leeftijd en seksuele voorkeur. Voor de epidemiologische onderzoeken, zoals *Seks onder je 25ste* (De Graaf et al. 2012) geldt daarbij dat in de analyse ook gekeken wordt naar de gelijktijdige samenhang van deze kenmerken, zodat verschillen naar etniciteit alleen gerapporteerd worden als ze niet ook verklaard kunnen worden door bijvoorbeeld een lager opleidingsniveau van een bepaalde groep. Het is erg belangrijk om in rapportages en aanbevelingen steeds alert te zijn op stigmatisering van etnische groepen en het optreden van een 'etnische reflex'. Tegelijkertijd kan het in sommige gevallen een terechte aanbeveling zijn om voor een specifiek probleem een specifieke aanpak naar een bepaalde groep voor te stellen, omdat de prevalentie hoger is, of de dynamiek achter de problematiek anders is.

Conclusie

Als onderzoeker draag je verantwoordelijkheid voor een zorgvuldige benadering van etniciteit, zodat je niet bijdraagt aan het stigmatiseren en uitsluiten van mensen of groepen. Het eenvoudig negeren van etniciteit is echter niet de oplossing, omdat daarmee de hegemonie van het westerse denken over seksualiteit benadrukt wordt. Diversiteit moet juist expliciet geïncorporeerd zijn (niet alleen culturele diversiteit, maar ook bijvoorbeeld seksuele diversiteit), want anders verlies je

zicht op de verschillen die er in de beleving van mensen zelf bestaan en ontzeg je een deel van mensen in Nederland hun stem.

In veel onderzoeken naar seksuele gezondheid wordt in kaart gebracht welke factoren relevant zijn in de prevalentie van seksuele dwang en negatieve gevolgen van seks, zoals ongewenste zwangerschap en soa's. Etniciteit wordt daarbij vaak als risicofactor benoemd, zonder dat gespecificeerd wordt waarom het behoren tot een bepaalde etnische groep risico's meebrengt. Samenhang met andere factoren, zoals opleidingsniveau, religie, opvoedstijl, discriminatie of gebrek aan toekomstperspectief, kan een meer accurate verklaring bieden voor de verschillen dan etniciteit *an sich*.

In *Laveren tussen autonomie en loyaliteit* (Cense en Van Dijk 2012), het onderzoek dat de auteurs aanhalen, het vervolg op *Seks onder je 25ste*, concluderen we dat de etnische achtergrond van jongeren geen eenduidige invloed heeft op hun seksuele ontwikkeling. Er is in elk levensverhaal een combinatie te zien van factoren en naast etniciteit, religie, sekse, opleidingsniveau en opvoeding, speelt de persoonlijkheid van de betreffende jongere een grote rol. Deze persoonlijkheid is uiteindelijk bepalend voor de wijze waarop een jongere manoeuvreert tussen verschillende discoursen. De geheel persoonlijke mix van mogelijkheden, beperkingen en veerkracht is bepalend voor de keuzen in en het verloop van de seksuele ontwikkeling van elke jongere. Het is daarom van belang om de diversiteit binnen culturele groepen en de veerkracht van individuen te onderzoeken en geen vanzelfsprekend negatieve associatie te leggen tussen etniciteit als risicofactor voor de seksuele gezondheid.

Het probleem is niet zozeer dat er aandacht binnen seksonderzoek wordt besteed aan etnische diversiteit, maar dat er vooral onderzoek naar seks wordt gedaan gericht op problemen en achtergronden van problemen. Er zijn te weinig financiële middelen beschikbaar voor onderzoek naar positieve seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren en naar seksueel plezier, de eudaimonische seksuele gezondheid. En juist onderzoek naar de positieve kanten van seksualiteit kan vernieuwende inzichten bieden in de rijkdom aan identiteiten en belevingswerelden die er zijn en in de creativiteit waarmee individuen zich steeds opnieuw een plaats verwerven in verschillende contexten. Zoals Allen laat zien dat jongens en meisjes verschillende discoursen gebruiken in het praten over liefde en seks als ze geïnterviewd worden onder seksegenoten en met hun geliefde samen (Allen 2003). In deze benadering wordt zichtbaar hoe mensen ruimte creëren voor wisselende identiteiten, waarbinnen óók culturele identiteit een rol kan spelen, naast zoveel andere identiteiten die mensen telkens in verschillende omgevingen aannemen.

Literatuur

- Allen, L. (2003) Girls want sex, boys want love: Resisting dominant discourses of (hetero)sexuality. *Sexualities*, 6(2): 215-236.
- Buitelaar, M. (2010) Muslim women's narratives on religious identification in a polarizing Dutch society. In: G. Marranci (ed.) *Muslim societies and the challenge of secularization: An interdisciplinary approach*. Dordrecht: Springer, 165-184.

- Cense, M. (2012) Andere cultuur, andere grens? Jongeren en seksueel grensoverschrijdend gedrag. *Kind en Adolescent*, 33(4): 264-270.
- Cense, M. en L. van Dijk (2010) *Niet zomaar seks: Jongeren over seks en grenzen*. Utrecht: Rutgers WPF.
- Cense, M. en L. van Dijk (2012) *Laveren tussen loyaliteit en autonomie: Seksuele ontwikkeling en beleving van allochtone jongeren*. Utrecht: Rutgers WPF.
- Cense, M., W. van der Werf, P. van Haastrecht en F. Zimbile (2012) Maak seks lekker duidelijk: Strategie van de leefstijlcampagne seksuele weerbaarheid. *TSG* 90(4): 205-208.
- Ganzevoort, R.R., M. van der Laan en E. Olsman (2011) Growing up gay and religious: Conflict, dialogue, and religious identity strategies. *Mental health, Religion & Culture* 14(3): 209-222.
- Ghorashi, H. (2013) Racism and 'the Ungrateful Other' in the Netherlands. In: P. Essed en I. Hoving (eds.) *Dutch Racism*. Amsterdam: Rodopi.
- Graaf, H. de, H. Kruijer, J. van Acker en S. Meijer (2012) *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012*. Delft: Eburon.
- Lewis, L.J. (2004) Examining sexual health discourses in a racial/ethnic context. *Archives of sexual behavior*, 33(3): 223-234.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2012) *Tussen afkomst en toekomst: Etnische Categorisering door de overheid*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.